ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Abdullayeva Gulsanam A'zimovna

Toshkent Oriental universiteti,magistrant

e-mail: jwmariyam1678@gmail.com

Telefon: +998507113005

BO'LAJAK PEDAGOGLARNI LIDERLIK QOBILYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada bo‘lajak pedagoglarning liderlik qobiliyatlarini takomillashtirish masalasi zamonaviy pedagogik nazariya va xalqaro tadqiqotlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda liderlik tushunchasining nazariy asoslari, pedagogik liderlikning komponentlari, ta’lim jarayonida liderlik kompetensiyalarini shakllantirish omillari va samarali metodlari yoritilgan. UNESCO, OECD, Leithwood, Day, Harris kabi olimlar va xalqaro tashkilotlar tadqiqotlari asosida pedagogik liderlikning ta’lim sifati bilan uzviy bog‘liqligi ko‘rsatib berilgan. Maqolada oliy pedagogik ta’lim muassasalarida liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishning ilmiy-metodik yo‘nalishlari hamda tajribaviy natijalar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar

Pedagogik liderlik, bo‘lajak pedagog, kompetensiya, ta’lim sifati, transformatsion liderlik, kasbiy rivojlanish, ta’lim menejmenti.

Аннотация

В данной научной статье проблема совершенствования лидерских способностей будущих педагогов анализируется на основе современных педагогических теорий и международных исследований. В исследовании раскрываются теоретические основы понятия лидерства, компоненты педагогического лидерства, факторы формирования лидерских компетенций в образовательном процессе и эффективные методы их развития. На основе исследований международных организаций и ученых, таких как UNESCO, OECD, Leithwood, Day, Harris, показана тесная взаимосвязь педагогического лидерства с качеством образования. В статье также анализируются научно-методические направления развития лидерских компетенций в высших педагогических образовательных учреждениях и представлены результаты эмпирических исследований.

Ключевые слова

Педагогическое лидерство, будущий педагог, компетенция, качество образования, трансформационное лидерство, профессиональное развитие, образовательный менеджмент.

Abstract

This scientific article analyzes the issue of improving leadership abilities of prospective teachers based on modern pedagogical theory and international research. The study examines the theoretical foundations of the concept of leadership, the components of pedagogical leadership, the factors influencing the formation of leadership competencies in the educational process, and effective development methods. Based on the research of international organizations and scholars such as UNESCO, OECD, Leithwood, Day, and Harris, the strong relationship between pedagogical leadership and educational quality is demonstrated. The article also analyzes scientific and methodological approaches to developing leadership competencies in higher pedagogical education institutions and presents empirical research findings.

Keywords

Pedagogical leadership, prospective teacher, competence, quality of education, transformational leadership, professional development, educational management.

Kirish

Ta’lim tizimida sifat va samaradorlikni ta’minlashda pedagog shaxsining roli hal qiluvchi ahamiyatga ega. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktab samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar ichida o‘qituvchi omili birinchi o‘rinda turadi [1, 17-bet]. Shu nuqtai nazardan, bo‘lajak pedagoglarni nafaqat metodik jihatdan, balki liderlik kompetensiyalari asosida tayyorlash zamonaviy pedagogik ta’limning ustuvor yo‘nalishiga aylangan.

UNESCO hisobotlarida qayd etilishicha, XXI asr o‘qituvchisi o‘z faoliyatida tashabbuskor, innovatsion fikrlovchi va jamoani boshqara oluvchi lider sifatida shakllanishi zarur [2, 54-bet]. OECD tadqiqotlarida esa ta’lim sifati bilan pedagogik liderlik o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqlik mavjudligi empirik asosda isbotlangan [3, 89-bet].

Leithwood va Jantzi tadqiqotlariga ko‘ra, transformatsion liderlik uslubi o‘qituvchilarning kasbiy motivatsiyasini oshiradi hamda o‘quvchilar natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi [4, 177-bet]. Shu bois bo‘lajak pedagoglarning liderlik qobiliyatlarini shakllantirish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb masala hisoblanadi.

Metodologiya

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- Nazariy tahlil va sintez (ilmiy manbalarni o‘rganish);
- Qiyosiy pedagogik tahlil;
- Empirik tadqiqot natijalarini umumlashtirish;
- Kompetensiyaviy yondashuv asosida modellashtirish.

Metodologik asos sifatida kompetensiyaviy yondashuv (European Commission, 2018) [5, 12-bet], transformatsion liderlik nazariyasi (Bass, 1999) [6, 11-bet], hamda pedagogik liderlik konsepsiyasi (Harris, 2004) [7, 15-bet] olindi.

Kompetensiyaviy yondashuvga ko‘ra, liderlik shaxsning bilim, ko‘nikma va qadriyatlar integratsiyasi sifatida talqin etiladi [5, 14-bet]. Transformatsion liderlik modeli esa motivatsiya, ilhomlantirish va individual yondashuvni asosiy komponent sifatida belgilaydi [6, 13-bet].

Natijalar

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, bo‘lajak pedagoglarning liderlik kompetensiyalari quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- Strategik fikrlash;
- Kommunikativ kompetensiya;
- Jamoani boshqarish ko‘nikmasi;
- Qaror qabul qilish qobiliyati;
- Refleksiv tahlil.

Day va hamkorlari tadqiqotlarida pedagogik liderlikning o‘quvchilar yutuqlariga ta’siri 0.25–0.30 koeffitsient oralig‘ida ekanligi aniqlangan [8, 189-bet]. Bu ko‘rsatkich ta’lim jarayonida liderlikning sezilarli ta’sirini ifodalaydi.

Harris (2004) maktablarda taqsimlangan liderlik modeli samarali ekanligini ta’kidlaydi [7, 18-bet]. Bu modelga ko‘ra, liderlik faqat direktor bilan cheklanmaydi, balki pedagoglar jamoasi o‘rtasida taqsimlanadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik amaliyot jarayonida liderlik ko‘nikmalarini shakllantirish samaradorligi 35–40% ga oshadi [9, 102-bet].

Tahlil va muhokama

Bo‘lajak pedagoglarning liderlik qobiliyatlarini takomillashtirish masalasini tahlil qilishda, avvalo, liderlik fenomenining nazariy talqinlarini chuqur o‘rganish zarur. Northouse (2016) liderlikni “maqsad sari yo‘naltirilgan ijtimoiy ta’sir jarayoni” sifatida ta’riflaydi [10, 6-bet]. Mazkur ta’rif pedagogik kontekstda alohida ahamiyat kasb etadi, chunki o‘qituvchi faoliyati doimiy ravishda ta’sir o‘tkazish, yo‘naltirish va motivatsiya berish jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Shunday ekan, pedagog shaxsining liderlik salohiyati uning kasbiy samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Ilmiy manbalarda liderlikning turli modellari mavjud bo‘lib, ular orasida transformatsion liderlik alohida o‘rin tutadi. Bass (1999) tomonidan ishlab chiqilgan transformatsion liderlik modeli to‘rtta asosiy komponentdan iborat: idealizatsiyalangan ta’sir, ilhomlantiruvchi motivatsiya, intellektual rag‘batlantirish va individual yondashuv [6, 14-bet]. Idealizatsiyalangan ta’sir pedagog shaxsining namuna bo‘la olish qobiliyatini anglatadi. Ilhomlantiruvchi motivatsiya esa o‘quvchilar va hamkasblarni umumiy maqsad sari ruhlantirishni ifodalaydi. Intellektual rag‘batlantirish o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi, individual yondashuv esa har bir o‘quvchining ehtiyojlarini hisobga olishni taqozo etadi.

Leithwood va Jantzi tadqiqotlarida transformatsion liderlik maktab muhitida o‘qituvchilarning ichki motivatsiyasini oshirishga va o‘quvchilar natijalariga bilvosita ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan [4, 178-bet]. Bu natijalar pedagogik liderlikni rivojlantirish bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligida ustuvor yo‘nalish bo‘lishi kerakligini tasdiqlaydi.

OECD TALIS (2018) hisobotida o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanish dasturlarida liderlik kompetensiyalari shakllantirilganda, ularning dars jarayonini boshqarish va innovatsion metodlarni qo‘llash ko‘rsatkichlari yuqori bo‘lgani qayd etilgan [3, 92-bet]. Bu ma’lumotlar liderlik va pedagogik samaradorlik o‘rtasidagi empirik bog‘liqlikni ko‘rsatadi.

Harris (2004) tomonidan ilgari surilgan taqsimlangan liderlik konsepsiyasi maktablarda liderlikni jamoaviy jarayon sifatida talqin qiladi [7, 16-bet]. Ushbu modelga ko‘ra, pedagogik liderlik faqat rahbar shaxs bilan cheklanmaydi, balki o‘qituvchilar o‘rtasida taqsimlanadi. Bo‘lajak

pedagoglarni tayyorlash jarayonida aynan shu yondashuv asosida jamoaviy qaror qabul qilish, hamkorlikda ishlash va tashabbuskorlik ko‘nikmalarini shakllantirish muhimdir.

Bush (2011) ta’lim muassasalarida boshqaruv samaradorligi liderlik sifati bilan uzviy bog‘liqligini ta’kidlaydi [11, 73-bet]. Uning fikricha, samarali liderlik strategik rejalashtirish, kommunikatsiya va motivatsion boshqaruv orqali namoyon bo‘ladi. Bu jihatlar pedagogik oliy ta’lim muassasalarida maxsus treninglar orqali rivojlantirilishi mumkin.

Fullan (2007) ta’limdagi o‘zgarishlar muvaffaqiyati liderlik sifatiga bog‘liq ekanligini asoslab bergan [12, 46-bet]. U o‘qituvchini “o‘zgarish agenti” sifatida ko‘radi. Bu konsepsiya bo‘lajak pedagoglarni innovatsion jarayonlarda faol ishtirok etuvchi lider sifatida shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Day va Sammons (2010) tadqiqotlarida samarali maktab liderligi o‘quvchilarning akademik ko‘rsatkichlari va ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan [8, 190-bet]. Bu natijalar pedagogik liderlikning nafaqat akademik, balki shaxsiy rivojlanish jarayoniga ham ta’sirini ko‘rsatadi.

European Commission (2018) tomonidan ishlab chiqilgan “Asosiy kompetensiyalar” hujjatida tashabbuskorlik va ijtimoiy kompetensiyalar XXI asr ta’limining muhim tarkibiy qismi sifatida belgilangan [5, 13-bet]. Bu kompetensiyalar liderlik qobiliyatlari bilan bevosita bog‘liq.

Darling-Hammond (2010) pedagogik ta’limda amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuv samaradorligini asoslab bergan [9, 101-bet]. Uning fikricha, liderlik ko‘nikmalari real pedagogik vaziyatlarda shakllanadi. Shuning uchun oliy ta’lim muassasalarida loyihaviy ta’lim, simulyatsion mashg‘ulotlar va refleksiv seminarlar orqali liderlikni rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Northouse (2016) liderlik nazariyalarini tahlil qilar ekan, situatsion yondashuv ham muhim ekanligini ta’kidlaydi [10, 98-bet]. Bu yondashuv pedagogning vaziyatga mos ravishda liderlik uslubini o‘zgartira olish qobiliyatini nazarda tutadi. Bo‘lajak pedagoglar uchun bu ko‘nikma sinfdagi turli vaziyatlarda samarali qaror qabul qilish imkonini beradi.

Leithwood (2008) maktab liderligi o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasini oshirishda muhim rol o‘ynashini aniqlagan [1, 21-bet]. Bu fakt pedagogik liderlikning bevosita ta’lim sifati bilan bog‘liqligini tasdiqlaydi.

Yuqoridagi ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, pedagogik liderlik ko‘p omilli va kompleks jarayon bo‘lib, u shaxsiy sifatlar, kasbiy kompetensiyalar va ijtimoiy muhit o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadi. Bo‘lajak pedagoglarni tayyorlash jarayonida liderlikni rivojlantirish uchun quyidagi strategiyalar samarali deb baholanadi:

- Transformatsion va taqsimlangan liderlik modellarini o‘quv dasturlariga integratsiya qilish;
- Pedagogik amaliyot davomida refleksiv tahlilni yo‘lga qo‘yish;
- Jamoaviy loyihalar orqali strategik fikrlashni rivojlantirish;
- Kommunikativ va konfliktologik treninglarni tashkil etish.

Ilmiy tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, liderlik qobiliyatlari bo‘lajak pedagoglarning kasbiy muvaffaqiyatida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Empirik tadqiqotlar (OECD, TALIS, Leithwood, Day) bu bog‘liqlikni statistik jihatdan tasdiqlagan. Shu bois pedagogik oliy ta’lim tizimida liderlikni rivojlantirishga qaratilgan kompleks dasturlarni joriy etish ilmiy asoslangan zarurat hisoblanadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, pedagogik liderlik ta’lim sifati va samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Xalqaro tajriba va ilmiy tadqiqotlar transformatsion va taqsimlangan liderlik modellarining samaradorligini tasdiqlaydi. Bo‘lajak pedagoglarning liderlik kompetensiyalarini shakllantirish oliy pedagogik ta’limning ajralmas qismi bo‘lishi lozim.

Pedagogik ta’lim jarayoniga kompetensiyaviy yondashuv asosida liderlik modullarini joriy etish ta’lim tizimining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Leithwood K., Louis K.S., Anderson S., Wahlstrom K. *How Leadership Influences Student Learning*. New York: Wallace Foundation, 2008. – 17–21-betlar.
2. UNESCO. *Teacher Policy Development Guide*. Paris, 2015. – 54–56-betlar.
3. OECD. *TALIS 2018 Results*. Paris: OECD Publishing, 2019. – 89–92-betlar.
4. Leithwood K., Jantzi D. Transformational school leadership. Educational Administration Quarterly, 2005. – 177–180-betlar.
5. European Commission. *Key Competences for Lifelong Learning*. Brussels, 2018. – 12–14-betlar.
6. Bass B.M. Transformational Leadership. New York: Psychology Press, 1999. – 11–14-betlar.
7. Harris A. Distributed Leadership. Educational Management Administration & Leadership, 2004. – 15–18-betlar.
8. Day C., Sammons P. Successful School Leadership. University of Nottingham, 2010. – 189–193-betlar.
9. Darling-Hammond L. Teacher Education and School Reform. Teachers College Press, 2010. – 100–104-betlar.
10. Northouse P.G. Leadership: Theory and Practice. Sage Publications, 2016. – 6–10-betlar.
11. Bush T. Theories of Educational Leadership and Management. Sage, 2011. – 70–75-betlar.
12. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. Teachers College Press, 2007. – 45–49-betlar.